

Gazda István

**AZ AKADÉMIKUS MELEGRE VÁGYIK
A FŐTITKÁR RÍMMENTES NAPJAI**

Arany Jánosról

**A „Ditor ut ditem” címmel Schultheisz Emil professzor 85. születésnapjára
a Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 75. köteteként 2008-ban megjelent
orvostörténeti munka fejezete**

Budapest, 2008

AZ AKADÉMIKUS MELEGRE VÁGYIK

A FŐTITKÁR RÍMMENTES NAPJAI

Gazda István

*Nyolcvan év
Ritka szép
(Arany János: Évnapra)*

Henszlmann Imre, az egyetlen akkori magyar építész-akadémikus, az Akadémia palotája pályatervének elkészítője javasolta, hogy mivel *Esterházy Pál* a Bécsben őrzött képzőművészeti gyűjteményét szerette volna Pest-Budán elhelyezni, az a Magyar Tudományos Akadémia palotája számára tervezett épületbe kerüljön. A Kritikai Lapok 1862-es évfolyamában ezt írta a tervező: „A telek felére bérházat terveztem a magyar műegylet, conservatorium és az orvosi társulat számára, hogy ez idővel képzőművészeti akadémiává alakulhasson át”.¹

Végül is nem őt bízták meg a végleges tervek elkészítésével, de az épület megvalósításakor javaslatait kamatoztatták. Az Akadémia palotája 1865-re készült el, a titkári hivatal március 22-én költözött át az új épületbe, április 24-én tartották az első ülést. Bécsből 1865 nyarán megérkezett a képgyűjtemény is, s valóban az Akadémiánál helyezték letétbe. „Főméltóságú Herceg! A MTA Ig. Tanácsa f. hó 12-én tartott ülésében magasztos örömmel értesült arról, hogy a Főméltóságod által nagylelkűen és hazafi önzetlenséggel az ország szívébe költöztetni ajánlott »Esterházy-Képtár« Pestre valósággal megérkezett. (...) Az Akadémia nem riadt vissza semmi áldozattól, hogy az óhajtott vendéget, e felséges gyűjteményt, hozzáméltó termekben fogadhassa” – fogalmazta a levelet az Akadémia elnöke nevében a titoknok, 1865. június 12-én.² Maga a Képtár 1865 decemberében nyílt meg,³ s ekkor volt az ünnepélyes közgyűlés is: „A MTA elérte végre óhajtott célját, hogy szűk és bizonytalan bérلاكából saját kényelmesebb és biztosabb hajlékába költözve, zavartalanabban folytathassa tudományos működését; s immár azon kellemes helyzetben van, hogy nemzeti adakozásból újonnan épült díszes palotáját a f. évi dec. 11-én tartandó ünnepélyes köz ülése által megnyithatja.”⁴

¹ Henszlmann Imre: Az Akadémia palotájának eddigi története. = Kritikai Lapok, 1862. márc. 1.

² Forrás: Arany János Hivatali iratok 2. Akadémiai évek (1859–77). Összeáll. és a jegyzeteket készítette: Gergely Pál. Bp., 1964. p. 59. (Arany János összes művei XIV. kötet. Sorozatszerk.: Keresztury Dezső). Az irat sorszáma: 138/817.1865.

³ Műsorozata a Magyar Tudományos Akadémia palotájában elhelyezett Eszterházy hercegi Képtárnak. Pest, 1866. 32 p.

A gyűjteményt Esterházy Pál herceg halála után felajánlották megvétele a magyar kormánynak, s egy országos gyűjtés eredményeként 1871-ben ez valóban állami tulajdonná lett: a „képtár ezentúl az Országos Képtár nevet viselend, az ország elidegeníthetetlen javai közé soroltatik, és Pest városából, mint az ország központjából soha el nem vitethetik” – fogalmaz az 1871. évi XI. törvénycikk.⁵ Fenntartását a Kultuszminisztérium vállalta magára, az Akadémia palotájának legfelső szintjén, a szép tévővilágításos termekben helyezték el, s itt is maradt 1905-ig.

A képtári falszerkezetet tűzbiztosra tervezték, a városi tanács is azt javasolta, hogy a helyiségek válaszfalai tűzbiztos szilárd anyagból készüljenek, de pénzhiány miatt 1863-ban még csak fából építették meg azokat. 1866-ban arra is figyelmeztették az Akadémia vezetőit, hogy a dunai szárny fafödémét ki kellene cserélni, mert az is tűzveszélyes. „Elnök báró Eötvös József úr előadja, hogy szakértők által figyelmeztetve az Akadémia palotája második, de főleg harmadik emeletének, s így éppen a képtári helyiségeknek tűzvészről nem biztos állapotára, mint amely részek Stüler tervétől, ki vasfalakat ajánlott, eltérőleg csupán költségkímélés tekintetéből építtettek olcsóbban, ezáltal több mint ötven ezer forintot lehetvén meggazdálkodni: azon épületrészt, s így az egész palotát tűz esetére lehetőleg biztosítani, elnök úr tervet és költségvetést dolgoztatott ki, mely szerint két víztartónak a szükséges szivattyúkkal felállítása mintegy 3200 forintba kerülne, mely összegnek megszavaztatását kéri.”⁶

1868. január 28-án a titoknok válaszolt *Eötvös József* bárónak, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének, aki több gondra is felhívta a hivatalnok figyelmét. A titoknok leírja, hogy egyetért az elnök kifogásaival, s valóban „a könyvtári két olvasószoza és a kisterem fűtése aránylag sok fát felemészt, anélkül, hogy kellően bemelegednék. Az utóbbit minden ülés alkalmával tapasztaljuk; ezen kívül a terembe lépőt bizonyos kellemetlen bűz üti meg, amely vagy a fűtésből, vagy a gázcsövek hibája által származhatik.”⁷

Márciusban a titoknok ismét ebben az ügyben küld levelet Eötvös báróhoz, s úgy tűnik az illat forrásának oka megfejtetett, erről valamilyen feljegyzés is született: „Az akadémiai kisterem, valamint könyvtári olvasóterem fűtőkészülékének kijavítása mennyire sikerült, azt a titoknoki kiadónak hozzám tett jelentéséből méltóztatik megérteni. Ugyane jelenté-

⁴ Forrás: Arany János Hivatali iratok 2. Akadémiai évek (1859–77). Összeáll. és a jegyzeteket készítette: Gergely Pál. Bp., 1964. p. 83. (Arany János összes művei XIV. kötet. Sorozatszerk.: Keresztury Dezső). Az irat sorszáma: 1138/c.1865.

⁵ Az Országos Képtár képeinek jegyzéke az Akadémia épületében. Bp., 1876. 30 p.

⁶ A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 1877. p. 109.

⁷ Forrás: Arany János Hivatali iratok 2. Akadémiai évek (1859–77). Összeáll. és a jegyzeteket készítette: Gergely Pál. Bp., 1964. p. 252. (Arany János összes művei XIV. kötet. Sorozatszerk.: Keresztury Dezső). Az irat sorszáma: 58/1400.1868.

sekben Cseh János háziszolga számára, ki a bajt észrevette, s orvoslását folytonosan sürgette, s általában e körül nagy buzgóságot fejtett ki, néhány forintnyi jutalom hozatik javaslatba.”⁸

*

Az elővigyázatottag ellenére 1869 februárjában kiütött a tűz az épület padlásán. Szerencsére sikerült elfojtani, így a képek nem sérültek meg. „Nem szabad elhallgatni e tűzvész említésénél azon önfeláldozó erőfeszítést, melyet fiatal urak, s ezek élén az ifjú gróf Dessewffy Aurél, Emil gróf méltó fia, ez alkalommal kifejtettek. Valamely házi mulatságból, báliasan öltözve rohantak a vész helyére s frakkban, glacé-kezttyűben, fehér nyakkendővel hordták a vizes csebreket, s hősi bátorsággal védték a veszélyben forgó nemzeti kincset” – olvasható a korabeli tudósításban.⁹

Széchenyi István gróf fia, *Széchenyi Ödön*, a pesti Tűzoltó-egylet parancsnoka 1872. november 7-én javasolta az intézménynek, hogy elsősorban a Képtár biztonsága érdekében egy négy személyből álló tűzorségi részleg kerüljön felállításra, de azt akkor nem sikerült megvalósítani.

Ehhez kapcsolódnak még a következő akadémiai hírek: „A palota harmadik emeletének s általában az Országos Képtár helyiségének vastetőzet és közfalak által tűzbiztosság tételére irányzott tervet bemutatva, másodelnök úr előadja, hogy a jelenlegi vallás- és közoktatási miniszter úr, belátván, hogy a nagy költséggel tervezett országos képtári épület egyhamar létesülni nem fog, kész a tetőzet és az összes képtári helyiségek tűz elleni teljes biztosítása végett az Akadémiával tárgyalásokat folytatni.”¹⁰ Ez 1873. május 24-én vétetett jegyzőkönyvbe. „*Gr. Lónyay* elnök úr emlékezetbe hozza, hogy a képtári helyiség tetőzetének újraépítését immár célszerű volna munkába venni, s erre nézve egy felügyelő bizottságot kineveztetni kér.”¹¹ „Az Igazgató Tanács ismételt tüzetes megvitatás alá vetvén e kérdést, bármily nehezen határozhatta is el magát az Akadémia tőkepénzeinek ily beépítésére, de belátván az építésnek elkerülhetetlen szükségét, a kívánt költségeket 22.000 frt-nyi összegig megszavazza. Kötelességének ismeri ez áldozatot az országos képtár részére meghozni, tekintettel azon különböző dotatiókra is, melyeket az Akadémia az államtól élvez.”¹²

*

⁸ Forrás: Uo. p. 265. Az irat sorszáma: 160/1400.1868.

⁹ Lásd: Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia félévszázados történetéből. Bp., 1881. p. 163.

¹⁰ A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 1873. p. 146.

¹¹ A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 1874. p. 78.

¹² A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 1874. p. 171.

1865-ben jegyezte fel Eötvös József báró: „Fűttetni fogom a Kisfaludy-termet”. Az 1870-es évekre megszületett az új döntés: épüljön ki az épület teljes fűtésrendszere. 20.000 forintot szántak erre.¹³ Ybl Miklós építész és Kolbenheyer kivitelező vállalkozott a teljes átépítés elvégzésére, a munka azonban lassan haladt, s ezért a kultuszminiszter, Trefort Ágoston felelősségre akarta vonni őket. A főtitkár azonban megvédte a neves építész szakembereket, mondván, hogy a korai tél nem engedte befejezni a munkálatokat. Végül 1874-re elkészültek a vasszerkezetek, s hamarosan a második emeleti dunai szárny fafödémét is kicserélték vas alapanyagra, így elkezdődhetett a fűtésrendszer kiépítése is. A tudós olvasót és a tudós látogatót mindenesetre egy dolog kapcsolta össze: melegre vágytak.

A titoknoki-főtitkári hivatal vezető személyt kérték fel hát arra, hogy a fentiekben leírt valamennyi, átépítéssel kapcsolatos tárgyalást lefolytassa, vegyen részt a szerződések megkötésében, készítse el a pénzügyi elszámolásokat, s levelezzen a főhatóságokkal a napi problémák megoldásáról. A fűtésrendszer kiépítése éveket vett igénybe, még szerencse, hogy egy nagyon jó műszaki érzékkel megáldott szakember ült akkoriban ezen a poszton, aki e technikai kihívásoknak maradéktalanul eleget tudott tenni. *Arany Jánosnak* hívták.¹⁴

*

¹³ A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 1874. p. 171.

¹⁴ Arany János hivatali időszakáról több tanulmány is született, ezek közül a legfontosabbak:
 Szily Kálmán: Arany János mint főtitkár. = Akadémiai Értesítő, 1893. pp. 330–337.
 Heinrich Gusztáv: Arany János és az Akadémia. = Akadémiai Értesítő, 1917. pp. 432–438, 554–579.
 Balogh Jenő: Arany János mint főtitkár. = Akadémiai Értesítő, 1932. pp. 237–243.
 Voinovich Géza: Arany János életrajza. 3. köt. 1860–1882. Bp., 1938. pp. 178–183, 208–214.
 Voinovich Géza: Arany János mint akadémiai főtitkár. = MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, 1953. pp. 221–228.
 Gergely Pál: Arany János és az Akadémia. Bp., 1957. 144 p. (Irodalomtörténeti füzetek 11.)
 Gergely Pál: Arany János akadémiai titoknoki és főtitkári működése. = Magyar Tudomány, 1957. pp. 31–52.
 Arany János Hivatali iratok 2. Akadémiai évek (1859–77). Összeáll. és a jegyzeteket készítette: Gergely Pál. Bp., 1964. 778 p. (Arany János összes művei XIV. kötet. Sorozatszerk.: Keresztury Dezső). Tartalma: Arany János akadémikusi iratai az Akadémiához (1859–1864); Arany János akadémiai titoknoki iratai (1865–1869); Arany János akadémiai főtitkári iratai (1870–1877).
 Gergely Pál: Arany János költői, tanári hivatása és hivatalai. In: Novák László (szerk.): Arany János tanulmányok. Nagykőrös, 1982. pp. 305–326. (Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei 2.)

Az Akadémia palotájának avatása napján írta 'Ártatlan dac' című versét, amelyet a Kapcsos Könyv őrzött meg, ebben olvasható:

*„A Tudománynak háza vagyon:
Ennek örüljek hát ma nagyon?”*

A fűtési gondokról akkor még nem is tudott...

Íme három levélfogalmazvány (1874–76-ból) a főtitkár kiváló műszaki érzéke bizonyítékeként:

NAGYMÉLT. TREFORT ÁGOSTON
vk. min. úrnak telj. tisztel.

A MTA f. é. jún. 28-ig Ig. Tan. Ülésében indítvány és javaslat tétetett, hogy a jelenleg már foganatba vett képtári építkezések alkalmával mennyire célszerű volna egyúttal a képtári helyiségek téli fűtéséről is gondoskodni, főleg a közönség érdekében, mely az Orsz. Képtárt jelenleg az egész téli félévben, midőn pedig kivált a tanulmányozóknak több ideje volna, de a szórakozók is jobban nélkülözik a kellemes időtöltést, – nem használhatja. Erre nézve bemutatott Ybl Miklós építésznek egy javaslata, mint aki a Bacon I. L. cég itteni képviselőjét, Cross O. E. urat az Akad. különböző helyiségei forróvíz általi fűtése valamint szellőztetésük iránt külön-külön terv és költségvetés beadására szólította volt fel, s ezen tervek szerint a 2. és 3. emeleti képtári helyiségek vízfűtése 10,195 ft. 50 krajcárból állítható elő, – továbbá az összes nagyobb helyiségek szellőztetése és az átalakítások folytán szükséges reparációk mintegy 6,000 Ft-ra vannak számítva, mely összegeket az Akad. valamint a tető-építést is, csak törlesztendő adósság útján fedezheti.

Annálfogva az Igazg. Tanács határozata alapján, szerencsém van fölkérni Nagyméltóságodat, hogy a vízfűtési költségnek az Orsz. Képtári helyiségeket illető része törlesztése fejébe, ezen helyiségek évi lakbérét 1,000 forinttal feljebb emelni méltóztassék.

Teljes tisztelettel Nagym.-od alá. szolg.
Budapest, 1874. júl. 10-én

elnök¹⁵

¹⁵ Forrás: Arany János Hivatali iratok 2. Akadémiai évek (1859–77). Összeáll. és a jegyzeteket készítette: Gergely Pál. Bp., 1964. pp. 514–515. (Arany János összes művei XIV. kötet. Sorozatszerk.: Keresztury Dezső). Az irat sorszáma: 661/1874.

NMÉLT. TREFORT ÁGOSTON

vk. min. úrnak, teljes tisztelettel

Nagymélt. Min. Úr!

A MTA palotájában elhelyezett országos képtár tűzmentesítése céljából történt építkezések mibenléte és mielőbbi befejezése iránt hozzám intézett kegyes leirata folytán a késedelem oka iránt Ybl Miklós építész és Kolbenheyer művez. Urakat megkérdezvén, ezek írásban beadott nyilatkozata szerint van szerencsém jelenteni, hogy jelenleg már csak a szobafestő munka egy csekély része, vmint az amerikai padló lerakása s a végső összetakarítás van hátra, mely munka azonban 3-4 heti időt veendő igénybe.

Ami a helyreállított helyiségek fűtését és kiszárítását illeti – ugyan csak az építészek szerint – ez a II. emeleti helyiségekben még jan. hó folytán eszközöltetett, s ez a rész azon idő óta használható állapotban van, sőt már át is adatott; a III. emeleten pedig, dacára az ily átalakításoknál felmerülő előreláthatatlan akadályoknak, a fűtés már febr. hónapban megkezdett és ápril. közepéig folytatott, melynek köszönhető, hogy a jókor beállott zordon téli idő alatt a nyers falak annyira kiszáradtak, hogy a festőmunkák még márc. hóban megkezdődhetnek és kár nélkül folyhattak.

Tagadhatatlan ugyan – mint ismét az építészek nyilatkoznak –, hogy a munka kezdetén azzal a reménnyel táplálkoztunk, hogy az átalakítás még a tél kezdete előtt végre lesz hajtható, – azonban részint az eredeti átalakítás alkalmával nem tervezett, de később szükségesnek mutatkozott s engedélyezett nagy mérvű átalakítások a II. emeletben, melyek a munka folytatása s befejezésére lényeges, majdnem döntő befolyást gyakoroltak, –nemkülönben az ily különös munkánál előforduló és csak a legnagyobb eréllyel leküzdhető, olynemű nehézségek, melyekhez még elemi akadályok is járultak, hátráltatták a munka előmenetelét; így pl. a nyári zivatarok azon időben, midőn a tető lebontatott, később a magas Dunavízállás, midőn a fűtés és szellőztetéshez készítendő csatornák a pincében hetekig vízzel voltak tele, végül a korán beállt zord tél mind oly tényezők, melyek a kiszámított időtartamot megváltoztatták.

Ezekből méltóztatik látni, mely okoknak tulajdonítják maguk az építészek az eddigi küzdelmet; valamint azt is, hogy a befejezésre már nem sok idő kívántatik, minek megtörténtét szigorúan elrendeltem és remélem, pár hét múltával szerencsém lesz bejelenteni.

Maradván telj. tisztelettel Nagyméltóságod alá. szolgálja:

akad. elnök¹⁶

Budapest, 1875. ápr. 26.

¹⁶ Forrás: Uo. pp. 522–523. Az irat sorszáma: 391/1875.

T. C. CROSS C. E.
úrnak tisztelettel

Budapest

Gr. Lónyai Menyhért akadémiai elnök úr a forróvíz-fűtési és szellőztetési készülék felülvizsgálatára kiküldött bizottság jegyzőkönyvi jelentését (át-húзва: megtekintvén is) helyben hagyván, az e szerint még fizetendő 1053 ft. 60 kr.-ra nézve úgy rendelkezett, hogy miután ez összegből minden eddig történt fizetés után a bélyeg levonandó, szíveskedjék a fentisztelt Ház egy kellő bélyeggel ellátott nyugtatványt kiállítani és azt az elnök gróf úrnak bemutatni, ki az összeget azonnal utalványozni fogja.

Ő excja jelenleg a fővárosban van és a temetés utánig itt marad.

Tisztelettel:

főtitkár¹⁷

Bpest, 1876. jan. 31.

*

Arany Jánost 1865. január 26-án választották meg titoknokká, 1870-ben pedig főtitkárrá. Hogy mit is jelentett e posztok betöltése? Hivatali működése első évében készült el az Akadémia palotája, a titoknoknak ellenőriznie kellett a bútorok és a képek odaszállítását, elhelyezését, megérkezett a 60 ezer kötetből álló könyvtár anyaga, minden egyes szállítónak a munkabérét már ő számfejtette. Minden reggel bontotta a postát, majd az iktatókönyvbe sorra beírta az érkező levelek adatait, s azt is, mi a feladat ezekkel. Külön rovatban tüntette fel, mikor küldetett válasz az adott ügyben. Az egyes akadémiai osztályok értekezletein ő vetetette papírra a jegyzőkönyvet. (Havonta hívta össze az összes üléseket, a szakosztályok hétfőnként tartottak nyilvános felolvasó ülést, majd zárt ülést, a 25 tagból álló Igazgató Tanács évente csak öt-hat alkalommal ült össze – mindenkit a titoknok-főtitkár hívott meg.)

Az Igazgató Tanács hagyta jóvá a költségvetést és a zárszámadást, itt esett szó a kinyomtatandó művekről, s azok pénzügyi hátteréről, a kisebb tisztviselők kinevezéséről és az esetleges fegyelmi ügyekről, s mindennek meg kellett jelennie az Akadémiai Értesítőben is. Az Elegyes Ülésen választották meg az elnököt, a másodelnököt és az osztályelnököket, mindig három-három évre. Évente egy alkalommal volt Nagygyűlés, ez mindig három-négy napos volt, itt bírálták el a pályaműveket, s itt választottak új tagokat. Az üléseken a jegyzőkönyvet mindig a titoknok vezette. Már első hivatali évében hetvennégy osztályülésről számolt be.

Természetesen magát az Akadémiai Értesítőt is ő szerkesztette, s nyilvánvaló volt, hogy a szerzői honoráriumokat is ő utalványozta. Az Akadémiának más folyóiratai is voltak, ezekkel is a titoknok foglalatoss-

¹⁷ Forrás: Uo. p. 546. Az irat sorszáma: 79/1876.

kodott, a periodikák száma szép lassan tizenharcra emelkedett. A könyvtár számos művet kapott külföldről is, belföldről is, ezeket egy-egy köszönőlevéllel illet nyugtázni. 1869-ben az Akadémián belül az egyes tudománysszakok önállósultak, létrejöttek az önálló akadémiái osztályok, s mindegyik egy-egy titkárt is választott magának. Ekkor szűnt meg a „központi” titoknoki poszt, s az azt betöltő személyt ettől kezdve főtitkárnak titulálták. A főtitkár munkáját elsősorban a jegyző segítette.

1866 nyarán – mint titoknok – írta: „Húznom kell az akadémia igáját, mert édes az és gyönyörűsége. Nem elég a titoknokság, most még a jegyzői tollat is a nyakamba sózták. Szeretnék menekülni ettől a nem nekem való hivataltól.”¹⁸ 1870-ben – főtitkárként – azt kérte, hogy a krajcáros utalványozás munkájától mentesítsék, hiszen elsősorban azért választották őt főtitkárnak, hogy a tudósvilággal mint író levelezzen, de könyvelői és pénzügykezelői képességeire is igényt tartottak.

*

1865. január 26-án titoknökká választása alkalmából szólalt fel: „Kérem az összes Akadémia, az egyes osztályok, az egyes szakférfiak támogatását nehéz pályámon; s ezzel ajánlom magamat mindnyájok kegyességébe”.¹⁹ Az osztályok segítettek, a szakférfiak is segítettek, mégis nagyon sok feladat hárult a titoknok-főtitkárra.

1865. március 27-én az egyik legnagyobb magyar költő e sorokat vetette papírra:

„Azon két hordár részére, kik a titoknoki hivatal ideiglenes berendezkedése alkalmával az új lakáson a kirakodáshoz, a nehéz ládák stb. emelésére fölvetettek, az akad. általános pénztár részéről összesen két forint kifizetendő, elnöki jóváhagyás reményében.

Arany János titoknok”²⁰

Bízunk benne, hogy az elnöki jóváhagyás megérkezett, s a nehéz ládák letétettek.

1865 áprilisában megírta az újságíróknak, hogy az Akadémia legközelebbi ülése az év április 24-én, délután öt órakor lesz, s már a Palota épületében fogják tartani. Egyelőre az udvaron keresztül lehet megközelíteni az elnöki lépcsőt, s onnan juthatnak a Kisterembe. Az újságírók a teremben az oszlopok mögötti térrészben foglalhatnak helyet.

Ott foglaltak helyet.

¹⁸ Gergely Pál: Arany János és az Akadémia. Bp., 1957. p. 26. (Irodalomtörténeti füzetek 11.)

¹⁹ Forrás: Arany János Hivatali iratok 2. Akadémiai évek (1859–77). Összeáll. és a jegyzeteket készítette: Gergely Pál. Bp., 1964. p. 31. (Arany János összes művei XIV. kötet. Sorozatszerk.: Keresztury Dezső). Az irat sorszáma: 804/1865.

²⁰ Forrás: Uo. p. 39. Az irat sorszáma: Utalv. kv. 13/865. általános

Április 12-én *Balassa János*nak írt 'Sebészeti atlaszok' című műve nyomdai munkálataival kapcsolatosan, a mű Bécsben készült, akik már jó ideje várnak arra, hogy Pest-Budán elkészüljön a korrektúra.

Elkészült.

Ugyancsak áprilisban arról kell intézkednie, hogy az akadémiai ülésteremben a megfelelő helyszámokat jelölő kis réztáblákat megfelelő módon helyezték el, s a számokat ne „kifelől befelé, hanem befelől” helyeztessenek el. *Bugát* kapta a 9-es helyszámot, *Jedlik* a 14-est. Megállapított, hogy a tiszteleti és a rendes tagok száma 60, 4 új tagra számítottak, az összes tag együttvéve 227. „A beosztásnál nem lehet minden egyes tagra ülést számítani: lévén a tagok száma (külföldieken kívül) 227, a rendelkezés szerinti ülések száma pedig 88.”²¹ Meghatározta azt is, hogy a székek sorszámai hogyan haladjanak, a természettudósoké 1-től 19-ig, a történettudomány és a jogtudomány 20-tól 44-ig, a nyelvtudomány 45-től 69-ig, a matematika és a filozófia 70-től 88-ig haladt.

Tudományról nem esett szó.

1865 májusában nem másnak, mint *Bunsennek* – *Eötvös Loránd* németországi professzorának – írt levelet, amelyben az 1859-ben már aláírt, de 1865-ig el nem küldött tagsági oklevelét juttatja el számára.

Hat éven át Bunsennek fogalma sem volt arról, hogy tag lett-e a Magyar Tudományos Akadémián vagy sem.

Mint minden rendes titoknoknak, neki is foglalkoznia kellett a kitömött dolgokkal, íme egy 1865. augusztus 7-i levél:

„A MTA f. évi júl. 31-én tartott ülésében kedvesen fogadta *dr. Gárdos János* úr közlése nyomán a tudósítást, hogy Méltóságod [Scherzenlechnerről van szó – *a szerző megj.*] mintegy 150 kitömött mexicói madárral és egy csörgő kígyóval szíveskedett az Akadémiát megajándékozni, melyek immár úton vannak, sőt egy láda meg is érkezett.

Ámbár az Akadémia egyelőre nem szándékozik természeti gyűjteményt állítani fel, s az ide tartozó ajándék tárgyakat, köszönettel elfogadva ugyan át szokta szolgáltatni a magyar nemzeti muzeum gondviselésébe...”²²

Arany Jánosnak igaza volt: nem lett volna illendő az Akadémia igencsak koros tagjait csörgőkígyók látványa által az épületbe történő belépéstől eltántorítani.

²¹ Forrás: Uo. p. 45. Az irat sorszáma: 1409/1865.

²² Forrás: Uo. p. 75. Az irat sorszáma: 206/817.1865.

Az 1865 decemberi megnyitőünnepséghez számos „tudományos” intézkedés kapcsolódott, íme az egyik: „A rendező biz. célszerűnek találta, hogy a gyalog jövő közönség a palota homlokzati fő bejárására utasíttassék, s csupán az Ak. tagjai mehessenek be gyalog az oldalkapun, mely az Akadémia-utcára nyílik.”²³ A levelet Arany János írta tekintetes *Thaisz Elek* úrnak, szabad királyi Pest város főkapitányának címezve, teljes tisztelettel, egyben arra kérvén a főkapitány urat, hogy a tudósok lehető legkönnyebbeli behaladását elősegítendő „elégseges számú városi poroszlokat a mondott napra iderendelni” szíveskedjen.

És természetesen minden ehhez hasonló napi ügy, minden jelentés elkészítése a titoknok-főtitkár feladata volt.

1866. június 19-én saját ügyében levelezett az Adóbiztosi Hivatallal:

„...felszólítottam, hogy az üzleti körömben foglalkozó és általam díjazott hivatalbeli egyének neveit, lakását stb. a jövedelmi adó kiróvása végett harmadnap alatt terjeszteném fel. Sietek erre nézve a következő felvilágosítást adni.

»Üzleti köröm« egyáltalán nincs, valamint általam fizetett és szolgálati személyzet sem létezik. (...) Végre szükségesnek látom a t. Adóhivatalt értesíteni, hogy az Akadémiának Ő cs. kir. Felsége által megerősített Alapszabályai 14 §-a szerint »az Akadémiát a hatóságok és mások irányában az Elnök képviseli.«²⁴

A költőket már akkoriban is pénzköltőnek hitte a t. Adóhatóság, s valódi költeményt aligha olvashattak tőle.

1868. március 17-én szomorúan állapította meg, hogy a Magyar Hölgyek Alapítványa terhére a „Villanyosság elméleti s gyakorlati előadása” címen meghirdetett pályázatra beérkezett pályaműveket a bírálók gyengének találták, így azok az „enyészetnek adattak”.

Hölgyek és a villany 1868-ban?

Egy napra rá a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot tisztelettel értesítette arról, hogy *Ratiborszki Czernulas Bódog* úr alighanem tévesen hitte, hogy megtalálta Attila sírját.

Nem is lett belőle akadémikus.

Május 30-án *Maczanak Amália* úrnővel közli, hogy Voltaire 'Chinai Árva' című munkája általa készített fordítását „kiadásra el nem fogadhatja, részint mivel a fordítás gyenge, nyelve szabatosság és csín nélküli, verselése

²³ Forrás: Uo. p. 98. Az irat sorszáma: 276/817.1865.

²⁴ Forrás: Uo. p. 169. Az irat sorszáma: 149/917.1866.

gyarló, részint mivel az Akadémia ez idő szerint nem érzi magát hivatva szépirodalmi fordított munkák kiadására”.

Ha Amália tudta volna, hogy kivel kezd ki...

1869. május 19-én Kolozsvárra küldött levelet Tekintetes *Simó Ferenc*, akadémiai okleveles tanár úrnak, akivel szomorúan közölte, hogy dolgozatát közlésre nem tudják elfogadni, mert az akadémiai ügyrend 162. szabálya szerint „a kör négyszögesítését, a szög háromfelé metszését s örökmozgony feltalálását előadó értekezések vizsgálatlanul visszautasítandók”. Úgy tűnik, hogy Simó Ferenc munkája is e kategóriák valamelyikébe soroltatott. Természetesen máskor is foglalkozott effajta találmányokkal, 1876-ban például *J. Maiher* óhajtott Bécsből küldeni egy örökmozgonyt az Akadémiához, elbírálás végett, a főtitkár úr azonban megakadályozta e tett elkövetésében.²⁵

Örökmozgornak ott volt maga a főtitkár.

1871. november 6-án Sipeki Balázs Géza magyar királyi honvédhadnagy úrnak írt Ipolyságra, aki azt kérdezte a főtitkár úrtól, hogy egy bizonyos nyelvészeti vitában neki van-e igaza. Arany válasza:

„Minden ép nyelvérzékű magyar ember azt fogja mondani e kérdésre: a 'fát' nem veszsz?' – azt felelni: 'azt keresek'. Mert az 'azt' névmás itt a 'fát' helyen áll: s amint nem jó volna 'fát veszed?' „fát keresem”, úgy nem jó: 'azt keresem’, – t. i. ebben a syntaxisban. Más volna, e kérdésre: 'megtaláltad a fát?', mert erre így felelnénk: 'azt keresem’.”²⁶

Értjük.

*

1869-ben – irodai munkáját megkönnyítendő – pontos szabályzatot készített az iktatás, kiadás, jegyzőkönyv-végrehajtás, napló-írás, előadások, utalványozás, iratok, irattár, nyomda, periodikák ügyében, s ebben leírja, hogy a beérkező leveleket mindig *Rónay Jácint* úrhoz kell küldeni, *Takács István* fogja iktatni azokat, a könyvcsomagokat is Takács úr bontja fel, s azután pontosan részletezi, hogy melyek Takács úr, s melyek Rónay úr teendői.

Arany kellemes segítőtársat kapott Rónay személyében, aki korának egyik legképzettebb tudósa volt, a darwinizmus egyik első magyarországi ismerője és hirdetője, és aki 1866-ban tért vissza angliai emigrációjából. 1871-ig ő szerkesztette az Akadémia értesítőjét. 1869. április 19-től osztálytitkár volt négy éven keresztül, s ebben az időszakban volt Arany Já-

²⁵ Régi Akadémiai Levéltár 1876:135. sz. irat

²⁶ Forrás: Arany János Hivatali iratok 2. Akadémiai évek (1859–77). Összeáll. és a jegyzeteket készítette: Gergely Pál. Bp., 1964. p. 432. (Arany János összes művei XIV. kötet. Sorozatszerk.: Keresztury Dezső). Az irat helye: Akadémiai Kézirattár, Levelestár.

nos segítségére. 1873-tól választott püspökként találkozunk a korábbi bencés pap nevével. A Magyar Történelmi Társulat egyik alapítója volt.

1870 márciusában azon kellett gondolkodni, hogy az akadémiai hivatal főjavítnoka, az elhunyt *Sasku Károly* helyett ki fogja a nyomdai korrektúrákat készíteni, s vajon elegendő-e, ha a továbbiakban csak a javító *Potemkin* és *Mészáros Péter* urak végzik e feladatot.

Nyári szabadsága idején többnyire Gyulai Pál helyettesítette. 1870 júliusában – elutazása előtt – néhány költői tanáccsal látta el őt, hogy távollétében odahaza rendben menjenek a dolgok:

„E kis kulcs az íróasztal középfiókját nyitja. Ebben, egy kéregetáblában vannak az Igazgató Tanács, nagygyűlés és összes ülések 1870-i hiteles jegyzőkönyvei. Ott vannak az Almanachok és nyomtatott jegyzőkönyvek is. – Ott van 5 kulcs összekötve. A legformátlanabb nyitja a festett szekrényt, melyben a kéz alatti iratok állnak. Ha ebbe kelleny nyúlni: a felírás mindenütt eligazít, azon kivétellel, hogy e cím alatt: »Végrehajtandó jegyzőkönyvek« a f. évi (végrehajtott) jegyzőkönyvek irományai vannak.

Ami még nincs végrehajtva, a scontrókönyv (»Végrehajtási könyv« az íróasztalon) megmutatja. Ezek közül:

1) Az Edl-féle ösztöndíjért beérkező folyamodványokat áttenni a technikai, illetőleg az orvosi 3-as bizottság referenséhez. Referens még nincs bejelentve, addig lehet Kruspérhoz és Jendrassikhoz, Hátárrap 25. júl. bezárólag.

2) Ha az Édl-alapítvány oda lesz ítélve: ki-iratni az Igazgatóság VI. sz. jegyzőkönyvéből az illető pontot, melyben 300 ft. Utalványoztatik; fele az egyik ösztöndíjasnak adandó, nyugta mellett, fele a másiknak.

3) Ha Edvi Illés Pál válaszol, hogy kéziratát ideadja 50 ft-ért, az Igazgatóság u. a. jegyzőkönyve illető számát kiiratni a hitelintézetnek, s a pénzt vagy fölvenni s elküldeni, vagy megírni, hogy vétesse föl.

4) Ha Rózsay beadja az aradi gyűlésre bejelentett akad. tagok neveit, levelet írni (elnökileg) a M. Orvosok és Természetvizsgálók aradi nagygyűlése elnökének ngs. Aczél Péter úrnak, üdvözölni a gyűlést, és a tagok neveit, mint az Akadémia képviselőjét, sorra beléírni.

Egyéb érkező tárgyakra a Vettemet följegyezni, iktatni, a sürgősökben, körülmény szerint, intézkedni, a többi rakásra rakni. Ha könyv, nyomda vagy számla fordul elő, Takács úr beírja az Utalványkönyvbe s az utalványt aláírásra elkészíti.

Pest, 1870. július 6.

Arany J.²⁷

Mindezek semmiségek.

²⁷ Arany János levele Gyulai Pálhoz. (Megszólítás nélkül). In: Gergely Pál: Arany János és az Akadémia. Bp., 1957. p. 128. (Irodalomtörténeti füzetek 11.).

Ami a komoly ügyeket illeti: foglalkozott a székesfehérvári királýsírok esetleges feltárásával, egyben megköszönte a koronázó városnak az ország első Vörösmarty-szobrának felállítást. Ő szervezte a *Kölcsey*-, *Széchenyi*-, *Kazinczy*- és *Toldy*-ünnepségeket, valamint a 400 éves magyar könyvnyomtatás emlékünnepségét, s részt vett az Országos Levéltár, a Geológiai Intézet, a Meteorológiai Intézet, a Földrajzi Intézet, valamint a Történelmi Társulat megalapításában. Elsők között levelezett a korvinnák ügyéröl, amelynek következményeként a szultán néhányat vissza is juttatott a magyar tudósoknak.

Kezdeményezöje 1868-ban a *Bolyai*-kéziratok átvizsgálásának, s javasolta, hogy az Akadémia hozassa fel néhány hónapra e kéziratokat Marosvásárhelyröl Pestre. Sürgette a Kazinczy-mauzóleum restaurálást, s nem ki részben neki köszönhetö, hogy az Akadémia meg tudta vásárolni a Bossányi-családtól a teljes Kazinczy-levéltárat, amelyet késöbb az MTA 22 kötetben adott közre.

Még arra is figyelt, hogy az akkor indult vasútépítési vállalkozások keretében az építö munkások számára mindig megfelelő kútvizet biztosítsanak, felhívta a figyelmet arra, hogy mindig tudós vegyészekkel vizsgál-tassák meg ezeket a kutakat.

*

A Magyar Tudományos Akadémia Arany titoknoki, majd fötitkári idöszakában több neves tudóst választott tiszteleti tagjai sorába, az erröl szöló udvarias értesítést mindig a titoknok-fötitkár fogalmazta. Az 1865 és 1879 közötti idöszakban lett az Akadémia tiszteleti tagja (külsö tagja) a neves német ökortörténész, *Theodor Mommsen* (1867), ugyanabban az évben lett tag az angol természettudós, *Richard Owen*. Az angol filozófus-közgazdász, *John Stuart Mill* 1868-ban lett a testület tagja. *Charles Darwin* (1872), s ugyanabban az évben a neves fizikus, *Rudolf Clausius*, *Gustav Robert Kirchhoff* és *Hermann Helmholtz* is. A következö évben lett tag a jeles angol fizikus, *William Thomson* és a már akkor világszerte elismert német patológus, *Rudolf Virchow*. Az ismert osztrák orvos, *Karl Rokitansky* 1874-ben választatott az MTA tiszteleti tagjává, 1876-ban lett tag az orvos *Paul Broca*.

Charles Darwinnak így írt 1872 júniusában:

„Most Honoured Sir,

The Hungarian Academy of Sciences, in its General Assembly of the 24-th May, has had the honour to chose YOU, as foreign Member, in regard of Your highly distinguished merits in natural sciences.

It is on my side a particular pleasure to give words to this proof of respect the Hungarian Academy owes to the worthy promoters of

science, and to join hereby as a token of our consideration the respective Diploma.

Assuring You, most honoured Sir, of my perfect consideration, I am
your most obedient servant.²⁸

*

1865 és 1869 között tehát titoknak volt, ebből az időszakból 1854 levélfogalmazványa maradt fenn, első főtitkári évében, 1870-ben 5 önálló kötet és 23 értekezés részbeni sajtó alá rendezése, nyomdai ellenőrzése és utalványozása hárult rá, 1871-ben 6 kötet és 17 értekezés, 1872-ben 8 kötet és 34 értekezés, 1873-ban 18 kötet és 33 értekezés, 1874-ben 16 kötet és 31 értekezés, 1875-ben 14 kötet és 35 értekezés, 1876-ban 13 kötet és 50 értekezés, 1877-ben 8 kötet és 41 értekezés, végül 1878-ban 14 kötet és 14 értekezés. Ezeket neki, mint főtitkárnak kellett előkészítenie.

Fennmaradt tőle 339 darab, saját maga által írt ülési jegyzőkönyv, több ezer utalvány, két nagy iktatókönyv, továbbá néhány levélfogalmazvány. Az 1870 és 1877 közötti főtitkári időszakából 1223 darab levélfogalmazványát ismerjük. Ezen túlmenően jegyzőkönyvek kivonatai, és más fogalmazványok is maradtak tőle, ezek száma – a levelekkel együtt – meghaladja a négyezret.

Nem csoda, hogy csak a számára „kötelező” ülésekre ment el, tán Jókainak írta, amikor az egyik tanácskozássra hívta:

*„Beteg vagyok, süket, vak s vén
Tanácskozni mért mennék én?”*

Főtitkári iratainak, az általa írt jegyzőkönyveknek a többsége máig feltáratlan. Igaz, a kutatók már a 20. század elején úgy vélték: ezek többsége elveszett, elkallódott, s egyébként is az Arany-életműben a rímes alkotások többet érnek, mint a rímtelen jegyzőkönyvek. Akadémiai főtitkári éveiben sokat bajlódott betegségeivel, amelynek leírásával talán többet foglalkoztak a művelődéstörténészek, mint tízezer oldalnál is több főtitkári feljegyzés-sorozatának feldolgozásával.²⁹

²⁸ Forrás: Uo. p. 457. Az irat sorszáma: 565/1872.

²⁹ Az e témakörben készült főbb publikációk:

Grósz Emil: Arany János szembaja. = Budapesti Szemle 102 (1900) pp. 436–442.

Csapodi István: Arany János szembajához. = Budapesti Szemle 103 (1900) pp. 315–316.

Markusovszky Sámuel: Arany János fürdőzése Karlsbadban. = Nyugatmagyarországi Híradó, 1912. No. 188. pp. 3–4.

Kristóf György: Arany János Karlsbadban. = Uránia, 1913. pp. 390–395, 512.

Dóczy Jenő: Arany János neuraszténiája. = Napkelet, 1924. pp. 332–342.

Molnár Béla: Arany János Karlsbadban. Gyoma, 1933. 22 p. (A kötet 400 példányban jelent meg a szerző kiadásában, könyvárusi forgalomba nem került, Kner Izidor nyomdájában nyomtatták. A szerző művének részletesebb szakirodalmi forrásait nem jelöli meg.)

Életének orvostörténeti szempontból ismert tényei: az 50-es években: hipertónia, fejfájás, fülzúgás, epekő-panaszok; a 60-as években: máj- és béllob, ritmuszavarok. 1868-ban úgy vélte, hogy egy vérhas fertőzésen is átesett: *Tompa Mihálynak* írta: „Beteg voltam: vérhasba estem, most kezdek belőle üdülni. Kegyetlenül fogott: azt hittem, hogy utolsó lesz; de rögtön alkalmazott orvosi segély szerencsésen s aránylag rövid idő alatt kihúzott belőle. Most tehát már csak régi, szokott bajaimmal vesződöm.”³⁰ Valószínűleg nem vérhasról volt szó.

Aztán a következő évben már Karlsbadban is járt.³¹ Az első karlsbadi kúra után a 'Búcsú a fürdőtől' című kis költeményét vetette papírra:

„Isten veled Karlsbad szép tája! –
Örökké az ember nem állja.
Rothad neki tüdeje-mája; –
Így végződik a földi pálya.
Alás' szolgálja!”

Az akkor általa megízlelt keserűvíz okozta hatásról sokan szóltak már. Íme egy részlet *Farkas Kálmán* egykorú leírásából: „Az 1869-ik év szeptember havában az első karlsbadi víz használata után, a jobb oldali bordák alatt, a májnak megfelelő helyen, lassan és fájdalom nélkül fejlődő daganat keletkezett. A daganat december elején nagyobb terjedelmet öltött; akkor közölte háziorvosával, ki spermacet bekenéseket ajánlott. A daganat mindig tovább és nagyobbra fejlődött, mígnem 1870-ik év január 10–11-én közepén már lencsenagyságú kékes-feketés folt volt látható. Ez a kékes folt

Csekey István: Arany János karlsbadi versei. = Délmagyarország, 1936. No. 132. p. 13.

Paál Jób: Ahol Toldi szerelme született. Arany János ismeretlen karlsbadi versei. = Délmagyarország, 1936. No. 126. p. 6.

Voinovich Géza: Arany János életrajza. 3. köt. 1860–1882. Bp., 1938. 354 p. (Munkájában több helyen is ír Arany betegségéről.)

Schaffer Károly: Arany János lelki világáról. = Orvosi Hetilap, 1939. pp. 476–477.

Scheiber Sándor: Arany János levele Hirschler Ignác szemészhez. = Irodalomtörténeti Közlemények, 1962. pp. 195–196.

V. Nyilassy Vilma: Karlsbadi nyarak. A beteg, a hallgató Arany – és Arisztophanész. = Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve, 1965–66. pp. 17–27.

Tőrös László: Arany betegsége. In: Arany János Nagykőrösön. Nagykőrös, 1978. pp. 222–226.

Vértes László: Arany János betegségeiről. = Egészségügyi Munka, 1982. No. 1. pp. 25–29.

Farkas Kálmán: Arany János betegségéről. Orvosi észleletek. = Nemzet, 1882. dec. 19.

Bonczos László: Arany János szív- és érrendszeri betegségei. = Orvosi Hetilap, 1989. pp. 1277–1279.

Kiss László: Arany János epekövei. In: Kiss László: Kínok tövisében. Nagy emberek – hétköznapi kórok. Dunaszerdahely, 1997. pp. 9–19.

Szállási Árpád: Magyar írók orvosai és a magyar orvosírók. Sajtó alá rend.: Gazda István. Piliscsaba, 1998. 248 p.

³⁰ Az 1868. július 5-i levelét idézi: Molnár Béla: Arany János Karlsbadban. Gyoma, 1933. p. 5.

13-án gyorsan krajcár nagyságúvá terült. Kezelőorvosa ekkor történetesen dr. Kovács Sebestyén Endrével találkoztán, együttesen látogatták meg Arany Jánost. Kovács Sebestyén Endre megvizsgálta és a beteg megkérdezése nélkül elővette kusztoráját, a daganat kékes helyén bemetszett és a képezett nyíláson 3–4 darab epekövet eltávolított. Még a későbbi napokban is jöttek el epekövek, összesen mintegy 8–9 darab, melyeknek legnagyobbika egy kis dió nagyságú lehetett. A daganat felnyitása után mintegy nyolc napig tartó és nagy szenvedésekkel járó seblázat kellett kiállania a költőnek. Ezen túlesve többé epekövek nem mutatkoztak, de azon canalis, melyen azok eltávoztak, haláláig nyitva maradt és gyengén szivárgott. A carbolsavas kenőcsöt folyton használnia kellett.³²

Arany az 1870-es „incidens” ellenére kedvelte e forrásokat, s szívesen ellátogatott Karlsbadba, első alkalommal tehát 1869-ben, s azután évente, egészen 1876-ig.

1870 után panaszai javultak. Karlsbadi orvosa, *Hochberger* doktor tanácsára naponta 3–6 pohár keserűvizet fogyasztott, s kipróbálta a fürdőket is. Végül is megkedvelte az ivókúrát, minden évben új ivópoharat vásárolt, ez utóbbiakat – ugyanúgy, mint a Kovács Sebestyén Endre által eltávolított epeköveit – múzeumok őrzik.

1870-ben írta *Csengery Antalnak*: „Míg köröttem az egész világ háborog: én nyugton ülök itt, Csehország szélső völgykatlanában, vagyis nyugtalanul csak annyiban, mert ötkor kelnem, harmadfél órát pipa nélkül sé-

³¹ E csodás fürdőhelyen a magyar irodalom számos képviselője fordult meg az azt megelőző évtizedekben is, az akadémiai iratokkal ugyancsak sokat bibelődő Vörösmarty így verselt róla:

Vörösmarty: Óda Karlsbádra

Kit méltán zengjen Heliconnak népe, o kutfő,
Honnan hév vizeid, s a bolygó kén ere benned?
S ami csodálat! az oltatlan vízeidbeli mészé?
Székelek országán amely tűz fölveri Aetnát,
Az teszi ezt, vagy tán szomszéd birodalma pokolnak
Gyújtja föl e vizeket? Bájának partjai hátrább,
S amely hab kitekint Antenor lakta Timávra,
És amaz is, mely fölbuzog a kék Rajna vidékén,
Híresedett oh fejedelmek szentebbike, Károl
A te haláloddal. Buborékait égbe hogy űzi,
Nézd, valamerre megyen, mint fest tarkára utában
Márványt és köveket. Több színnel aligha ragyoghat
Égi szivárvány is. Folyj századok által o! szent kút
Boldogan, és folyvást hozz üdvöt az emberi nemre.
Add meg az aggnak az életerőt, haloványka leánynak
Adj deliebb arcot, lég y mindenféle bajoknak
Orvosa, hogy ki beléd gyarló tagjaival alászállt,
Honnan határai felé vitorobban kezdje meg útát.

(Íródott 1829 szeptembere előtt)

³² Idézi: Molnár Béla: Arany János Karlsbadban. Gyoma, 1933. pp. 5–6.

tálnom kell, és csak azután jutok reggelihez, hol egy csibuk és a lapok olvasása minden fáradságért kárpótol.”

*

1873-ban feljegyezte, hogy most is szigorúan megtartja a fürdőorvos utasításait, issza a gyógyvizet kora reggel, szép időben pedig felsétál a hegyekre, még a Hirschsprungra is. Fájón írja haza: „Háborgat a lelkiismeret, hogy én már ötödik éve minden nyáron urilag kifürdőzöm magam, te pedig, kinek szintúgy kellene, otthon maradsz és húzod az igát...”³³

Néha Csengery is vele tartott, azután *Tóth Lőrinc*, *Thaly Kálmán*, *Fejérváry Géza* báró és mások. Majd száz neves személyiségre emlékezett vissza, akiket részben maga csábított egy-egy karlsbadi kúrára. Nem véletlen hát, hogy 1873-ban az üdülőhely vezetősége Arany Jánost a gyógy- és zenedíj fizetésétől felmentette.

„Megáldotta vizét nagy jótéteményért,
Ha nem új életért, új élet-reményért,
S ha valaha célhoz bir jutni ez ének:
Köszöni e forrás csuda hévvizének.”

*

Karlsbadhoz kötődik e szép fordítása is:

„Forrás, kit *Helicon* kara méltán zöngve magasztal,
Honnan hő folyamid, híg kén- és (oh csuda!) élő
Mész-ereid?”

Hogy mi is e költemény eredetije? Nos, a történet úgy kezdődött, hogy *Bohuslav Hasištejnský Lobkovic*, a neves cseh humanista költő 1502–1503-ban Budán élt a királyi udvarban, s számos verset írt magyar barátairól is. Mint minden rendes költő, ő maga is híve volt a cseh területek gyógyvizeinek, s a *IV. Károly* császár nevét viselő forrást–fürdőhelyet megörökítő ódáját egy karlsbadi orvos, *Johann de Carro* lovag 1829-ben kötetben is közreadta. E kiadásnak az az érdekessége, hogy abban nem csak az eredeti latin nyelvű költemény olvasható, hanem annak két német, egy cseh, két francia, egy angol, egy görög, két héber, továbbá egy-egy olasz, svéd, holland és orosz fordítása is. És hogy még érdeke-

³³ Ezen a nyáron minden nap rettegve olvassa Karlsbadban a hazai újságokat az ismeretlen járványról, s tanácsokat írkal haza feleségének, a bajok megelőzése érdekében.. V. ö.: Gergely Pál: Arany János és az Akadémia Bp., 1957. p. 76. Gergely ezt a levelet Voinovich műve alapján közli, mert az eredeti levél a II. világháború időszakában megsemmisült.

sebb legyen a történet, a kötetben helyet kapott az óda *Kazinczy* és Szemere Pál-féle fordítása is.³⁴

Arany is megismeri Lobkovic ódáját, s gyorsan le is fordítja. Ízelítőül adjuk közre az eredeti latin költemény bevezető sorait, s annak három magyar fordítását:

*„Fons, Heliconiadum merito celebrande cohorti,
Unde tibi latices calidi, venæve meantis
Sulphuris, aut vivæ, dictu mirabile, calcis?”*
Lobkovic

*„Forrás, mellynek ezer lant zengi dicséretit, honnan
Jőnek hő vizeid, 's a' mész' és kén' ere benned?”*
Kazinczy

*„Forrás, a' Helikon' seregétől hírre veendő,
Honnan rejtekeid? 's ereidnek hév folyamatja?”*
Szemere

A hely szelleme felbukkan a Toldi szerelmében is, midőn IV. Károly cseh király (a fürdőhely névadója) vadásztársaival – köztük *Toldi Miklós*-sal – szarvasüldözés közben felfedezi a gyógyító erejű forrást; a „Toldi szerelme” IX. énekébe szőtte bele tehát Arany Karlsbad felfedezésének mondáját, a 88-tól 96-ig tartó szakasz így végződik:

*Ott, honnan a szarvas lezuhant a mélybe,
S hol a fürdő épült a forrás fölébe,
Ötszáz évvel utóbb - vagy igen, már többel,
Sokat ábrándozott egy beteg ősz ember;
Megáldotta vizét, nagy jótéteményért,
Ha nem új életért, új élet-reményért,
S ha valaha célhoz bír jutni ez ének:
Köszöni e forrás csuda hévvizének.*

*

³⁴ Lásd még: V. Nyilassy Vilma: Karlsbadi nyarak. A beteg, a hallgató Arany – és Arisztóphanész. = Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve, 1965–66. pp. 17–27.

1876-ban nyugdíjazását kérte, de csak 1877 nyarán engedték el.

NAGYMÉLTÓSÁGÚ GRÓF LÓNYAY MENYHÉRT
elnök úrhoz és a M.T. Akadémiához intézett alázatos lemondó
levele a bentírt főtitkárnak.

Nagyméltóságú Gróf, Elnök Úr! Tekintetes Akadémia!

Erőm hanyatlása mind inkább s napról napra meggyőző arról, hogy a Tekintetes Akadémia iránt csak az által teljesíthetem már legjobban kötelességemet, ha a főtitkári hivatalról, melyet a T. Akadémia érdememen kívül rám ruházni kegyeskedett, valahára lemondok.

Midőn – már csaknem tizenkét éve – a Tekintetes Akadémia bizalma által ösztönözve, a titoknoki állást elfoglalni merészeltem: gyöngeségim érzetében már akkor kijelentém, hogy szolgálatomat csupán kisegítőnek, rövid ideig tartó kísérletnek óhajtom vétetni, helyemet átengedendő avatottabbnak, mihelyt a T. Akadémia bizalma ilyenben öszpontosul. A Tekintetes Akadémia kegyes elnézése és támogatása azonban lehetővé tette nekem e hivatalt mostanig folytatnom, miért legforróbb hálámat nyilvánítom.

Méltóztassék tehát a főtitkári választás iránt oly módon intézkedni, hogy szünidő után, az ülések megnyíltával, helyemet már utódom tölthesse be.

Mély tisztelettel maradván

Nagyméltóságod és a Tekintetes Akadémia alázatos szolgálja:

Buda-Pesten, 1876. június 7-én.

Arany János
főtitkár³⁵

E tényről így tudósított az Akadémiai Értesítő 1876-ban:

„Arany János benyújtott iratában, ereje hanyatlását adván okul, főtitkári hivataláról köszönettel lemond, kérven a választásra nézve oly intézkedést, hogy a szünidő után az akadémiai ülések beálltával, helyét már utódja foglalhassa el.

Az Akadémia ezen sajnálattal értett lemondást el nem fogadván, az elnök úr által föl is kérte a főtitkárt annak visszavételére, s jöllehet ez kívánságára nem hajlott, újra megkérte, hogy hivatalában továbbra és pedig annál inkább megmaradjon, mert főtitkári anyagi munkája megkönnyítéséről segéderő beállítása által gondoskodni akar.”³⁶

*

³⁵ Forrás: Arany János Hivatali iratok 2. Akadémiai évek (1859–77). Összeáll. és a jegyzeteket készítette: Gergely Pál. Bp., 1964. p. 553. (Arany János összes művei XIV. kötet. Sorozatszerk.: Keresztury Dezső). Az irat sorszáma: 1560/1876.

³⁶ A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 1876. pp. 138–139.

Már az 1860-ban Tompához írt egyik levelében is panaszkodik: „Igen különös nyavalyába estem: szemem minden percben elfátyolodik, a tárgy melyre nézek, legyen az betű vagy templom, elkezd vibrálni s én nem látok semmit. Ez a baj már néhány nap óta van rajtam; nem fájdalmas, de alkalmatlan és bosszantó. Azt mondják: gyomorrosszaság, aranyér, szemköszvény stb., de orvosságát nem mondja meg senki. Igaz, hogy nem is kérdeztem meg senkitől.”³⁷ Grósz Emil hozzáteszi: valószínűleg ezek az „első nyomai tizenhét évvel később támadt súlyosabb bajának. A nagyfokú rövidlátás ugyanis a szemnek nem csak fénytörési hibája, hanem betegsége is, mely a látást az esetek jelentékeny számában közelre is megrontja. A két legfontosabb elváltozás, mely a nagyfokban rövidlátó szemekben keletkezik: az ideghártya leválása, és az érhártyának s az ezzel összeköttetésben álló s a látásra fontos ideghártyának a részleges sorvadása. Minden jel amellet szól, hogy Arany János rövidlátó szemeiben ilyen sorvadásos foltok keletkeztek. Nem lehetetlen, hogy ezek terjedését érhártyavérzések is elősegítették, amelyek támadására bő alkalom volt. Arany János tüdőtágulásban szenvedett, s évtizedeken át nehéz lélegzéssel küszködött, ilyen testi állapot alkalmi okul szolgálhatott, hogy rövidlátó szemeiben érrepedések keletkezzenek.”³⁸

Mi pedig tegyük hozzá a Grósz Emil által elmondottakhoz, hogy ő Arany János házának gyakori vendége volt, s elsősorban a költő unokáját látogatta meg. A későbbi neves szemészprofesszor az 1939-ben közreadott visszaemlékezésében írja: „Arany János szemeit, természetesen, soha sem vizsgáltam meg (elsőéves medikus koromban jártam hozzá). (...) Látását nem veszítette el teljesen, de az olvasás és írás nagyon nehezen ment.”³⁹

Ercsey Sándorhoz intézett levelében ez áll: „De már a további írás nem való az én rossz szemeimnek, csak annyit írok tehát, ... a szem elnyűtt.”⁴⁰

1877 szeptemberében vetette papírra:

*„Ma ködös szem, mord kedéllyel,
Holnap tisztább mindenik.”*

1877 novemberében:

*„Hisz egy időtől fogva nálam
Látás, kilátás oly rövid.”*

³⁷ Id.: Grósz Emil: Arany János szembaja. = Budapesti Szemle 102 (1900) p. 440.

³⁸ Id.: Uo. p. 442.

³⁹ Scheiber Sándor: Arany János levele Hirschler Ignác szemészhez. = Irodalomtörténeti Közlemények, 1962. p. 195.

⁴⁰ Id.: Grósz Emil: Arany János szembaja. = Budapesti Szemle 102 (1900) p. 440. Ercsey műve 1883-ban jelent meg 'Arany János életéből' címmel.

1880 áprilisában:

„Köszönöm, oh Isten, köszönöm neked,
Hogy hatvan évemig láthatám remeked,
Ezt a szép világot.”

Egy évvel halála előtt írta:

„Rossz szememről egy nagy könyvben
Míg megkérdem a tudást,
Jó tanácsot nem lelek, de
Kapkok új szemgyulladást.”

Csapodi István mindehhez hozzáteszi: Arany János a közellátóság mivoltját egy régi teóriával írta le, amidőn papírra vetette ezeket a sorokat.

„De sorsa üldi a szegény vakot,
Kinek szemében a látlencse gömb.”

Általános hit volt egykoron, hogy a közellátó azért közellátó, mert a lencséje a kelleténél erősebb, domborúbb. Úgy vélték, hogy a rövidlátás lényege a látlencse gömb-volta. Ezt azután cáfolták, de Arany időszakában még divatos volt a régi magyarázat, amelyet ő maga is megörökített költeményében.

Nem véletlenül írta:

„Sár van, hó van, köd, fergeteg,
A szegény tag bús és beteg,
Nem jöhetek ... végezzetek!”

Elnyűtt szeme miatt nyugdíjazását kérte.

*

1876 júniusában viszont még nem vonulhatott nyugalomba, lemondását nem fogadták el.

Hogy mi lehetett ennek az oka, arra nem könnyű választ adni, hiszen Arany nem kért fizetést az Akadémiától, kemény irodai munkáját ingyen látta el, ennek ellenére erőteljesen kapacitálták, hogy még ne vonuljon nyugalomba. 1876-ban semmiképpen sem. Ennek a nagy-nagy tudósi ragaszkodásnak – cinikus véleményünk szerint – csak egyetlen nyomós indoka lehetett, mégpedig az, hogy 1876-ban még nem üzemeltetett be teljességében a forróvíz-fűtési rendszer.⁴¹

⁴¹ A forróvíz-fűtési rendszer, azaz a központi fűtést adó rendszert egyesített iratanyaga a

Arany 1875-ben kérte meg *Zsigmondy Gusztáv* mérnököt, hogy ellenőrizze a központi fűtés kialakításával kapcsolatos munkálatok során keletkezett addigi számlákat, majd létrejött az e témakörrel foglalkozó vegyes bizottság, s 1875-ben a Központi Fűtési Ellenőrző Bizottságba – a főtitkár javaslatára – Ybl Miklóst és a már említett Zsigmondy Gusztáv mérnököt is meghívták. Mint említettük, 1876-ban Lónyay Menyhért grófhhoz, akadémiai elnökhöz küldi Arany János az előbbi bizottság jelentését, egyben arra kéri, hogy szíveskedjen engedélyezni a hátralékos számlák utalványozását.

Úgy tűnik, hogy a tudós testületben egyetlen ember akadt, aki az Akadémia Palotájához kapcsolódó valamennyi műszaki problémát át tudott látni, köztük a fűtésrendszer ügyeit, elvégre ő igencsak behatóan tanulmányozta és ismerte a csövek és gőzök rejtélyes útjait. Ő az, aki szót tudott érteni a felsőbb hatóságokkal, ha nem haladtak elég gyorsan a munkálatok, aki tehát valóban a tetőtől a pincéig ismerte e palota és az ahhoz kapcsolódó számlák rejtelseit. Ő volt az epepanaszaival és szem-bájával küszködő, s leánya halála miatt igencsak összetört, korán megöregedett főtitkár, Arany János.

Újabb lemondását már elfogadták.

MÁSODIK LEMONDÓ LEVELE

Tekintetes Akadémia!

Azon egészségi okokhoz, melyek miatt a múlt évi nagygyűlésen lemondásomat benyújtottam, idő közben szemeim oly mértékű megromlása járult, hogy már félév óta hivatalom napi teendőit is csak szemeimnek (orvosi tiltalom ellenére) folytonos megerőltetésével s mégis tökéletlenül végezhetem. Kérem tehát a T. Akadémiát, méltóztassék a benyújtott – s részemről vissza nem vont – lemondásomat elfogadni, s a főtitkár-választást a közeledő nagygyűlés napirendjére tűzni.

Megújítva az eddigi elnézésért legbensőbb köszönetemet, tisztelettel maradok a Tekintetes Akadémiának alázatos szolgája

Arany János
r. tag.⁴²

Buda-Pest, 1877. márc. 26.

Régi Akadémiai Levéltárban 1875:967 szám alatt őriztetik.

⁴² Forrás: Arany János Hivatali iratok 2. Akadémiai évek (1859–77). Összeáll. és a jegyzeteket készítette: Gergely Pál. Bp., 1964. p. 576. (Arany János összes művei XIV. kötet. Sorozatszerk.: Keresztury Dezső). Az irat sorszáma: 1166/1877.

Erről így tudósított az Akadémiai Értesítő 1877-ben:

„Olvastatott Arany János főtitkár levele, amelyben főtitkári hivataláról lemondását jelenti be. (...) A főtitkár lemondásának okai teljesen méltányoltatván, mind amellet határozatott, hogy a főtitkár választása a közelendő nagygyűlésre nem tűzetik ki, hanem a lemondó levél áttétetik a nagygyűléshez, azon egyhangúan kifejezett óhajtással, hogy az Akadémia oly módon fogja eldönteni az ügyet, mely szerint a főtitkár lemondását nem fogadván el, egy évre teljesen fölmenti minden hivatalos teendőktől, s helyettesítéséről a körülmények szerint célszerűen intézkedik.”⁴³

Arany János 1879. május 22-től haláláig tiszteletbeli főtitkár volt, ez a rang talán egyedülálló az Akadémia történetében, s emellett ugyanezen időszakban igazgató tag is volt.

*

1877 márciusának végén mondott le véglegesen főtitkári posztjáról, s a májusi Nagygyűlésig kellett döntenie az elnökségnek az utódlásról. Addig az ügyek egy részét ő vitte tovább, sőt a májusi Nagygyűlést is ő szervezte meg és vezette le, s bár lemondását véglegesként még a Nagygyűlésen sem fogadták el, egy évre felmentették a munkájától, és *Fraknói Vilmost* bízták meg a helyettesítésével. A Nagygyűlés után, június 27-én íródott Arany utolsó hivatalos levele, attól kezdve az ügyeket Fraknói vitte tovább.

Nyugalomba vonult hát, Gyulai Páltól kapott ajándékba egy kapcsos könyvet, az ezt követő hetekben ebbe írogatta verseit, pontosabban szólva újra verseléshez fogott. Rímmentes korszaka befejeződött.

*

Bár 1877 nyarán köszönt le a főtitkári posztról, élete végéig maradhatott otthonában, abban a lakásban, amely az Akadémia palotája mögötti épületben volt. Özvegyének halálának után, 1885-ben fia, *Arany László* és felesége kiköltözött a lakásból.

Az utódokra maradtak a hivatali iratok, meg az egyéb irományok. A történet 70 évvel később folytatódott.

*

A II. világháború borzalmai után, 1946-ban a Pénzügyminisztérium József téri szénpincéjéből kerültek elő a *Mikszáth*-emlékek, *Szabó Dezső* kéziratai, s hasonló különlegességek, amelyeket akkor át is szállítottak az

⁴³ A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 1877. p. 116.

Akadémia palotájába, s bizony örültek a kutatók, hogy néhány értékes kéziratömeg átvészelt a háború viharát.

De szerencsére átvészelt más is, mégpedig az Akadémia pincéjében. Komoly pincék voltak ezek, hiszen a századfordulón a pincék Duna-parti részét bérbe adták egy *Glantz* nevű, bor-nagykereskedő cégnek, s a cég két óriási betonhordót épített a Dunára merőleges pincerészben. Ennek előzményéhez az a tény tartozik, hogy a városi tanács már 1864-ben úgy határozott, hogy két alagút is megépülhet, amely összeköti a rakpartot az akadémiai palota pincéivel. Az alagutak és a betonhordók kombinációja lehetővé tette, hogy 200 ezer liternyi bor befogadására és a Duna-parton kikötő uszályokkal való összeköttetése az Akadémia számára bevételt jelentett. Magukat a betonhordókat üveggel bélelték ki, és csővezetékekkel látták el, hogy a szekéren vagy hajón érkező boroshordók tartalmát gumicsövek segítségével átfolyathassák. 1920 táján a bérleti szerződés megszűnt, a hordók kiürültek, s ezeknek a hordóknak köszönhető, hogy a II. világháború éveiben, 1943-tól kezdődően ide menthették *Csokonai* és *Vörösmarty* kézíratait, 120 értékes kódexet, a régi magyarországi nyomtatványokat, valamint az Akadémia alapításától kezdődően külföldről érkezett ritkaságokat. „Köztük több ezer olyan ritka folyóirat-sorozat is megmenekült, melyekből alig van a háború alatt lebombázott német, francia, angol akadémiai könyvtárakban.”⁴⁴ Mintegy negyedmillió kötetet. Került ide néhány Széchenyi-relikvia, egy *Mányoki*-olajfestmény, s még néhány különlegesség, köztük a *Vikár Béla*-féle fonográfhangok, a Kisfaludy-szoba és a Mikszáth-szoba kincsei. A Vigyázó-könyvtár anyagából mintegy 500 ősnymtatvány és 55 középkori kódex vészelt át a viharos éveket a Glantz-féle hordókban.

Azután mindez bekerült a súlyos háborús károkat szenvedett, de napról-napra szépülő akadémiai gyűjteménybe. A hordók kiürültek, újabb kéziratokra nem letek, megkezdték hát feldolgozásukat.

*

Arany János főtáskári működéséről 1946-ban már vajmi keveset tudtak a kutatók, hivatali iratainak nagy részét nem ismerték, ülési jegyzőkönyveiről alig tudtak valamit. A *Voinovich* iratanyag nagy része a háborúban megsemmisült.

Arany János irodalmi hagyatéka fia, Arany László halála után annak özvegyére, *Szalay Gizellára* maradt, aki másodszor is férjhez ment, s *Voinovich Géza* felesége lett. Így került az Arany-hagyaték az ismert irodalomtörténészhez, aki meg is írt egy háromkötetes Arany-életrajzt. A *Voinovich-villa*, amelyik a Ménesi út 23-ban volt, a II. világháború idő-

⁴⁴ Gergely Pál: Az Akadémia pincéi. = Budapest (folyóirat), 1978. No. 4. p. 31.

szakában elpusztult, a ház leégett, Szalay Gizella is ott lelte halálát, az Arany-hagyaték is a tűz martalékává lett.

Voinovich azonban már a háború idején egy nagy anyagot átadott az Akadémiának, akik azt át tudták menekíteni, ugyanis a betonhordókba került a 'Daliás idők' és a 'Toldi szerelme' fogalmazvány-sorozata, amelyre pedig Arany János saját kezűleg írta rá: „Tűzre való!”. Ide kerültek a *Shakespeare*- és az *Arisztophanész*-fordítások eredeti kéziratai is, valamint Petőfi Aranynak dedikált verseskötete. A sors fintora, hogy az Arany által tűzrevalónak ítélt kéziratok fennmaradtak, mások meg elpusztultak, s szegény menyje is az ő kéziratai körében lelte halálát. Szinte csodával határos, hogy Voinovich Géza az Arany által javított 'Az ember tragédiája' kéziratot és Arany 'Kapcsos könyv'-ét meg tudta menteni a háború viharától, s ezek 1945. március 1-jén kerültek be az Akadémia gyűjteményébe.⁴⁵

Voinovich másolatában fennmaradt néhány olyan irat is, amelynek eredetije a világháború martalékává lett, de a háború befejeztével az Arany által papírra vetett legalább tízezer oldalnyi hivatalos iratról, jegyzőkönyvről semmilyen információval sem rendelkeztek a kutatók.

Az Akadémia Kézirattárában ez az anyag soha nem volt megtalálható, nem keresték, nem kutatták, úgy tűnt, hogy a történet itt véget ért. Pontosabban szólva a történet ott ért véget, hogy 1885-ben Arany János örökösei, leszármazottai átadták a testület által a család számára biztosított hivatali lakást. „Arany özvegyének halála után, 1885-ben Arany László és neje kiköltözvén, régi szobájában hagyta »gondos őrzésre« apja hivatali fogalmazványainak kötegeit”.⁴⁶ Az azt felújító szakembereknek útban volt a hatalmas papírtömeg, s igyekeztek valamilyen védett helyre vinni, amíg végeznek az átalakítással. Gyorsan kellett döntenüik, s nyilván nem kellő helyismeretüknek tudható be, hogy a kézirat tömeget nem a Kézirattárban, hanem az Akadémia pincéjében helyezték el. És ott is felejtették.

A pincét, a kazán mellett elterülő részeket a gondnokok nemigen látogatták, amelyből az következik, hogy az Arany felügyeletével felszerelt kazánokat háromnegyed századon át nem nagyon kellett háborgatni, különösebb nagyjavítás sem vált szükségessé. A II. világháború éveiben nyilván nem nagyon volt mód arra, hogy ügyeljenek a karbantartásra, az esetleges víztelenítésre, a berendezés pontos működtetésére. A kazán végül is meghibásodott. Az 1949 őszén államosított Magyar Tudományos Akadémia gazdasági és műszaki vezetői úgy döntöttek, hogy az épület központi fűtését ellátó kazánt kicserélik, s a szakemberek az Akadémia

⁴⁵ Lásd még: Sáfrán Györgyi: Arany János hagyatéka az Akadémiai Könyvtárban. = Magyar Tudomány, 1967. pp. 343–348.

⁴⁶ Gergely Pál: Az Akadémia pincéi. = Budapest (folyóirat), 1978. No. 4. p. 33.

épületében megfelelő pincét kezdtek keresni a beépítendő, modern kazán számára.

Gergely Pál írta 1978-as visszaemlékezésében: „A Roosevelttér dunai sarkán állt régi központi-fűtési kazánok elavultak, ezért sürgősen újakat kellett rendelnünk, és persze a nagyobb méretekhez való alkalmas helyiségeket is. Ez a hatalmas betonhordók közelében sikerült is, az ócska bútortörmelékkel zsúfolt fülkék egybenyitásával. Itt ért aztán engem 1949 őszén életemnek egyik legnagyobb meglepetése, mintegy a gondnoki működésem jutalmául.”⁴⁷

Ekkor bukkantak ugyanis a 70 éven keresztül lomtárnak használt pincében az Arany-család által megőrzött, elveszettnek hitt kéziratokra. Előkerült a Kisfaludy Társaság iratanyaga, s *Kriza János* népköltési gyűjtése. Ez utóbbi mintegy 11 ezer lapot tett ki, köztük a *Kriza János*, az *Orbán Balázs*, a *Széll Farkas*, az *Abafi-Kálmány*-féle gyűjtés, versek és mesekéziratok. Ennek egy része ugyan korábban már megjelent, de további két kötetnyit csak ekkor sikerült előásni, majd sajtó alá rendezni. Ezt adták ki 1955-ben 'Székely Népköltési Gyűjtemény' címmel. Korábban 29 ballada és 35 régi székely népdal, valamint néhány mese jelent meg Kriza gyűjtéséből Arany László és Gyulai Pál jóvoltából, majd 1955-ben – a pincéből előkerült kéziratokból – további 7 ismeretlen balladát, 66 népdalt, 28 népmesét, s számos közmondást adtak közre, továbbá egy népszokás- és táncszó-gyűjteményt. Az első válogatás 1862-ben jelent meg, a kézirat kiadatlan része 1885-ben került az Akadémia pincéjébe, s a híres Kriza-gyűjtés második része 1955-re már napvilágot is látott. Mesébe illő történet.

De 1949-ben más anyagok is előkerültek: Széchenyi, Wesselényi, Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty, a két Kisfaludy, a két Bolyai, Bajza és mások levelezései, továbbá Toldy Ferenc iratanyaga.

És Arany János 1865 és 1878 között papírra vetett titoknoki fogalmazványai: mintegy 4100 darab félíves papír, valamint 339 ülési jegyzőkönyv, amelyek helyett – Gyulai Pál szerint – sok-sok remekmű is született volna irodalmunk számára. Nem született, mert ezek az évek Arany János rímmentes évei voltak. Életművének ez a része viszont senkinek sem hiányzott. Több ezer oldalnyi, megsárgult papírra írt, kibetűzendő szöveg? Erre akadémikus nem vágyott.

Csak melege.

Amiről az Arany megterveztette kazán gondoskodott is, miközben papírra alig vágyott. Ennek örüljünk hát ma nagyon!

⁴⁷ Uo. p. 32.